

บทที่ ๒

อริกรรม : ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์

พระภิกษุในพุทธศาสนาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเรียกว่าสงฆ์ ปัจจุบันปรากฏการณ์ในสังคมสงฆ์ที่ฆราวาสทั่วไปได้รับทราบมักจะเป็นปัญหาความขัดแย้งหรือการที่พระภิกษุประพฤติไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นอริกรรมอย่างหนึ่งในสังคมสงฆ์ จึงมักเข้าใจกันว่า อริกรรมหมายถึงปัญหาหรือความขัดแย้งเท่านั้น สิ่งที่ควรศึกษา คือ ในสมัยพุทธกาล อริกรรมมีความหมายครอบคลุมปรากฏการณ์ได้บ้าง และเมื่อเกิดอริกรรมขึ้น สังคมสงฆ์มีมาตรการเพื่อระงับอริกรรมนั้นอย่างไร

ในบทที่ ๒ นี้จะศึกษาความหมายของอริกรรม ประเภทของอริกรรม และรายละเอียดเกี่ยวกับอริกรรมในความหมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์

ความหมายของอริกรรม

อริกรรม ประกอบศัพท์จาก อริ ในความหมายว่า ยิง ใหญ่ เหนือ และ กรรม แปลว่าการกระทำ อริกรรมจึงแปลตามพยัญชนะได้ว่าการกระทำอันยิ่งใหญ่ ซึ่งอาจหมายถึงการกระทำที่เป็นปัญหาหรือการกระทำตามสิทธิอำนาจก็ได้ อริกรรมในสังคมสงฆ์จึงหมายรวมทั้งปัญหาและการกระทำตามสิทธิอำนาจของสงฆ์

โดยทั่วไปอริกรรมมีความหมายว่า เหตุ ปัญหา คดี เรื่องหรือกรณี เช่น “ขथा ปน ปพพชิตา ธมฺมาธิกรณํ วิวทนต์ิ ตथा อริยวิหารน วิหรติ เตสํ อโทสกุสลมูลุปฺปาทนคฺถํ เมื่อบรรพชิตทั้งหลายถกเถียงกันเรื่องเกี่ยวกับธรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้อริยวิหารเพื่อให้เกิดกุศลมูลคืออโทสะแก่บรรพชิตเหล่านั้น (สารตฺถทีปนี นาม วินยฎฺฐิกา ปฐโม ภาโก, ๒๕๒๕ : ๓๑๕)

ในวินยปิฎก จุลลวคฺโค : กมฺมกฺขนธกํ ได้กล่าวถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของพระภิกษุผู้ก่ออริกรรมที่สงฆ์นำมาประชุมพิจารณาโทษ อริกรรมในที่นี้จึงหมายถึงปัญหาหรือเรื่องที่สงฆ์จะต้องวินิจฉัยและตัดสินเพื่อแก้ปัญหที่เกิดขึ้น

อธิกรณ์ในสังคมสงฆ์นอกจากจะหมายถึงเรื่องที่เป็นปัญหาแล้ว ยังหมายถึง เรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการเพื่อรักษาระเบียบของสังคมสงฆ์ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของสงฆ์ อธิกรณ์ในความหมายนี้เรียกว่ากิจจอธิกรณ์ กิจจอธิกรณ์แปลตามรูปศัพท์ได้ว่า เรื่องที่เป็น กิจของสงฆ์ มีความหมายตรงกับคำว่า สังฆกรรม

กล่าวโดยสรุป อธิกรณ์ในสังคมสงฆ์แบ่งตามความหมายเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อธิกรณ์ในความหมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์
๒. อธิกรณ์ในความหมายถึงกิจที่สงฆ์ต้องประชุมกระทำร่วมกัน

อธิกรณ์ในความหมายทั้ง ๒ ประการมีรายละเอียดในเรื่องสาเหตุที่เกิด และวิธีการที่สงฆ์ปฏิบัติต่ออธิกรณ์นั้น ๆ อยู่มาก ในบทที่ ๒ นี้ จึงจะกล่าวเฉพาะเรื่องอธิกรณ์ ในความหมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ซึ่งสงฆ์จะต้องช่วยกันวินิจฉัยและตัดสินใจ เพื่อระงับหรือยุติปัญหา

อธิกรณ์ : ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์

ปัญหา หมายถึงสิ่งที่ทำลายระเบียบของสังคมทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม รู้สึกเดือดร้อนและต้องการแก้ไข (พทยา สายหู, ๒๕๓๖ : ๒๑๑) สำหรับสังคมสงฆ์ มี ปัญหาไม่มากนัก เนื่องจากสมาชิกในสังคมสงฆ์ คือ พระภิกษุ เป็นผู้ละบ้านเรือนออกบวช เพื่อแสวงหาความพ้นทุกข์ จึงมุ่งฝึกฝนอบรมตนเอง แม้บรรลุนิพพานระดับต้นเพียงโสดาบัน ก็ประพฤตินี้ ไม่มีความมัวหมอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑, ๒๕๒๕ : ๑๑) หากถึงขั้นพระอรหันต์ ย่อมไม่ประพฤตินให้ผู้อื่นตำหนิได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑๕, ๒๕๒๕ : ๒๓๑) พระอริยสาวกจึงรักษาระเบียบของสังคมสงฆ์ ได้ดี ต่อมาเมื่อพระภิกษุประพฤตินไม่เหมาะสมด้วยประการต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาคือขึ้นในสังคมสงฆ์ และเมื่อพระภิกษุมีศีลไม่เสมอกัน ความเห็นก็แตกต่างกัน จึงวิวาทถกเถียงกัน ขึ้น

ปัญหาในสังคมสงฆ์จึงปรากฏเป็น ๒ ลักษณะได้แก่

- ปัญหาการประพฤตินิบัติของพระภิกษุ
- ปัญหาความแตกต่างทางความคิด

๒.๑ ปัญหาการประพจน์ปฏิบัติของพระภิกษุ

เมื่อบุคคลเข้ามาบวชเป็นสมาชิกในสังคมสงฆ์ จะต้องสูญเสียสถานภาพเดิมที่มีอยู่ก่อนบวช ได้รับสถานภาพและบทบาทเหมือนกันในฐานะพระภิกษุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๒๓, ๒๕๒๕ : ๑๕๔) มีแบบแผนความประพจน์อย่างเดียวกัน สังคมสงฆ์อาศัยสิ่งใดเป็นแบบแผนความประพจน์ และการละเมิดแบบแผนนั้นปรากฏในลักษณะใดบ้าง เป็นเรื่องที่จะศึกษาต่อไปตามลำดับ

๒.๑.๑ แบบแผนความประพจน์สำหรับพระภิกษุ สังคมสงฆ์เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ที่ต้องกำหนดระเบียบข้อบังคับขึ้นเป็นแบบแผนความประพจน์ให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ถือปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน แบบแผนความประพจน์สำหรับพระภิกษุในพุทธศาสนา ได้แก่ ศีลและวินัย

๒.๑.๑.๑ ศีล โดยทั่วไป ศีล หมายถึง ธรรมชาติ บุคลิกนิสัย พฤติกรรม (T. W. Rhys Davids and William Stede, 1972 : 712) ในวิสุทธิมคฺคสูตร นามปกรณวิเสสสูตร ปฐโม ภาค (๒๕๑๕ : ๕) อธิบายความหมายของศีลว่า

สมาธานํ วา กายกมฺมาทินํ สุสิลยวเสน อวิปฺปกิณฺณตาคิ อคฺโค ๑ อุปฺชารณํ วา
กุสลาณํ รมฺมานํ ปติฏฺฐานวเสน อาธารภาโวติ อคฺโค

(ที่ชื่อว่าศีล ด้วยอรธว่า) รวมเข้า ฯ (ที่ชื่อว่ารวมเข้านี้คืออย่างไร ฯ คือ การควบคุมไว้ด้วยดี) อธิบายว่า คือ ความที่กายกรรมเป็นต้น ไม่จุ่นจ้านด้วยอำนาจความมีระเบียบอันดี หรือ คือความอุ้มธารไว้ อธิบายว่า คือ ความรับรองไว้ด้วยอำนาจเป็นที่ประดิษฐานแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ฯ

(พระวิสุทธิธำมณี, ๒๕๑๒ : ๕ - ๑๐)

โดยนัยนี้ ศีล หมายถึง การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม การปฏิบัติตนในระเบียบ ตรงกับที่ Rhys Davids และ Stede (1972 : 712) ให้ไว้ว่า การปฏิบัติชอบ คุณลักษณะ จริยธรรมในพุทธศาสนา หลักปฏิบัติ

ในอินเดียสมัยพุทธกาล ศีลเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากโสณทัณฑสูตร พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๕ โสณทัณฑพราหมณ์

กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงคุณสมบัติประการหนึ่งของพราหมณ์ คือ เป็นผู้มั่งคิล^{*} สำหรับพระภิกษุในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ประพฤติในจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล^{**} (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๘, ๒๕๒๕ : ๕๘ - ๖๓)

จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๘ ทุกพระสูตร ในพระสูตรแรก คือ พรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ทรงเว้นขาดจากการกระทำต่าง ๆ ตามที่ระบุในจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล และในพระสูตรอื่น ๆ อีก ๑๒ พระสูตร ทรงกล่าวว่า ภิกษุที่ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยศีล คือ ภิกษุผู้เว้นขาดจากการกระทำต่าง ๆ ตามที่ระบุในจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จักได้อานิสงส์ คือ “ไม่ประสบภัยแต่ไหน ๆ เลย เพราะศีลสังวรนั้น เปรียบเหมือนกษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษก กำจัดราชศัตรูได้แล้ว ย่อมไม่ประสบภัยแต่ไหน ๆ เพราะราชศัตรูนั้น” นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงอานิสงส์ของศีลไว้อีกมาก^{***} เช่น ในสุตตตนตปิฎก อังคุตตรนิกายสุต

ในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ ศีลหมายถึงจิตใจหรือความประพฤติที่ดีงาม ความซื่อสัตย์มั่นคง จริยธรรม ความเคร่งครัดทางศาสนา คุณความดี (Sir M. Monier - Williams, 1976 : 1079) อาจเป็นไปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงศึกษาข้อวัตรปฏิบัติของนักบวชลัทธิอื่น ๆ แล้ว วัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าไม่สมควร ก็ทรงบัญญัติห้ามพระภิกษุสาวกของพระองค์ ดังปรากฏในมัชฌิมศีลและมหาศีลทุกข้อว่า “เช่นอย่างที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวก ฉันทโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยัง . . .” ส่วนข้อวัตรที่ทรงเห็นด้วย ก็ทรงบัญญัติให้พระภิกษุถือปฏิบัติเช่นกัน เช่น พวกสันนยาสิมีข้อกำหนดประการหนึ่งว่า สันนยาสิจะมีสมบัติใด ๆ ในครอบครองไม่ได้ ยกเว้นเครื่องนุ่งห่มที่จำเป็น หม้อน้ำ และบาตร (History of Dharmasastra Vol.2 part 2, 1968 : 935) พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติในจุลศีล ให้พระภิกษุเว้นขาดจากการรับทองและเงิน ซึ่งเป็นการตัดโอกาสที่พระภิกษุจะซื้อสิ่งใด ๆ มาไว้ในครอบครองได้ตามใจชอบ ศีลข้อนี้ สอดคล้องกับพระวินัย นิสสัคคิยกัณห์ โกสิยวรรค สิกขาบทที่ ๘ “พระภิกษุใดรับกัณห์ ให้รับกัณห์ซึ่งทอง เงิน หรืออินดีทอง เงิน อันเขาเก็บไว้ให้ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์” และสิกขาบทที่ ๘ “พระภิกษุใดทำการแลกเปลี่ยนด้วยรูปียะมีประการต่าง ๆ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์”

^{**}ดูภาคผนวก ข

^{***}ศึกษาอานิสงส์ของศีลใน วิสุทธิมคฺคสุต นาม ปกรณวิเสสสุต ปฐโม ภาค อฏฐเม วาเร มุทฺทิตโต. มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕ : ๑๐ - ๑๒, ๖๓ - ๗๑.

ทสกนิปาโต (๒๕๒๓ : ๒) ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อติ โข อานนท กุสลานิ สีลานิ อนุพุเพน อรหตตาย ปุเรนติ คูกร อานนท์ ศิลที่เป็นกุศลย่อมถึงอรหัตโดยลำดับ ด้วยประการดังนี้แล”

พระพุทธเจ้าเพียงแต่ตรัสแสดงให้ภิกษุสงฆ์เห็นประโยชน์ของการรักษาศิล มิได้ทรงบังคับภิกษุสาวกของพระองค์ให้รักษาศิล และมีได้ทรงกำหนดโทษสำหรับภิกษุที่ประพฤติกละเมิดศีล อย่างไรก็ตาม เมื่อภิกษุประพฤติกละเมิดศีลทำให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมสงฆ์เสียไป ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงแก้ปัญหาโดยบัญญัติวินัยขึ้นสำหรับควบคุมพฤติกรรมของภิกษุและทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ละเมิดวินัยด้วย

๒.๑.๑.๒ วินัย ตามรูปศัพท์แปลว่า การจับออก การเลิก การทำลาย การกำจัดออก (T. W. Rhys Davids and William Stede, 1972 : 623) สร้างศัพท์จาก วิ อุปสรรค ในความหมายว่า วิเศษ ยิ่ง และ นิ ธาตุ ในความหมายว่า นำไป วินัยจึงอาจหมายถึงการนำกิเลสออกจากจิตใจ หรือใช้ นิ ธาตุ ในความหมายว่า แนะนำ วินัยก็จะมี ความหมายว่า ช้อนแนะนำอันวิเศษ

พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายความหมายของวินัยว่า นัยต่าง ๆ นัยพิเศษ การฝึกกายและวาจา (สมนุคปาสาทิกา นาม วินยฎฐกถา : ปฐโม ภาค, ๒๕๓๔ : ๑๘) กล่าวโดยรวม วินัยเป็นเครื่องมือในการอบรมกายและวาจาให้เรียบร้อย มิให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส จนสามารถขัดเกลากิเลสในจิตใจให้สิ้นไปได้

สำหรับสังคมสงฆ์ วินัยหมายถึงระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นสำหรับควบคุมความเป็นอยู่และความประพฤติของพระภิกษุที่เป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ (พระราชวรมณี, ๒๕๒๕ : ๔๓๓) วินัยจึงมีประโยชน์ในการอบรมพระภิกษุมิให้อยู่ในอำนาจระคะ โทสะ โมหะ จนกระทั่งสามารถทำลายกิเลสได้ในที่สุด

* วิวิธวิเสสนยตฺตา วินยชนโต เจว กายวาจานัน

วินยตฺถวิทฺธิ อัมมํ วินโย วินโยติ อุกฺขาทิตฺติ

ในการบัญญัติวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติทีละข้อ เรียกว่า สิกขาบท ตามปัญหาความประพฤติของพระภิกษุที่เกิดขึ้น เช่นขณะที่สงฆ์ประชุมกันอยู่ พระภิกษุรูปหนึ่งลุกออกจากที่ประชุมสงฆ์โดยมิได้ให้ฉันทะ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า เมื่อสงฆ์ยังประชุมกันอยู่ พระภิกษุใดลุกออกจากที่ประชุมสงฆ์โดยไม่ให้ฉันทะ เป็นปาจิตติย (วินยปิฎก มหาวิงกุสสุ ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๔๗๒)

วินัยแบ่งเป็น ๒ หมวดใหญ่ ๆ คือ วิภังค์และขันธกะ ใน วัน ๑๔ หรือ ๑๕ คำ พระภิกษุสงฆ์จะประชุมกันเพื่อทบทวนสิกขาบทในวิภังค์ได้แก่ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ อนินยตะ ๒ เสาขิวัตถ ๗๕ และอธิกรณสมณะ ๗ รวม ๒๒๗ สิกขาบท เรียกว่า ปาฏิโมกข์ บางทีเขียนว่า ปาติโมกข์ ส่วนสิกขาบทในขันธกะเรียกว่าสิกขาบทนอก ปาฏิโมกข์

คำว่า ปาฏิโมกข์ สร้างศัพท์มาจาก ปฏิ อุปสรรค ใน ความหมายว่าเฉพาะ กลับ คีน คอบ และ มุจ ธาตุ ในความหมายว่า พัน ปฏิ ทำให้ กลับความเป็น ผูก หมายถึง เครื่องผูกพัน หรือ พันธกรณี โดยนัยนี้ ปาฏิโมกข์เป็นข้อพึง ปฏิบัติ หรือเป็นระเบียบในสังคมสงฆ์ เป็นข้อผูกพันหรือสัญญา สำหรับผู้ที่เข้ามาเป็น สมาชิกในสังคมสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติ

ส่วนคำว่า ปาติโมกข์ ใน วินยปิฎก มหาคคสุส ปฐโม ภาค (๒๕๒๕ : ๒๐๔) ให้ความหมายไว้ว่า “ปาติโมกฺขนติ อาทิเมตฺ มุขเมตฺ ปมุขเมตฺ กุสลาณํ ธมฺมานํ เตน วุจฺจติ ปาติโมกฺขนติ คำว่าปาติโมกข์นี้ เป็นเบื้องต้น เป็นประธาน เป็นประมุขแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปาติโมกข์” ตามคำอธิบายนี้ ปาติโมกข์ คงจะมาจาก ปาติ รักษา และ มุข ประธาน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ จันทบุรีนฤนาถ, ๒๕๑๒ : ๕๑๗)

แสดงความยินยอมให้สงฆ์ดำเนินการได้ในเวลาที่ตนไม่ได้อยู่ในที่ประชุมสงฆ์ พระภิกษุผู้ให้ฉันทะแล้วต้องยอมรับมติของสงฆ์ ผู้ใดให้ฉันทะแล้วกล่าวติสงฆ์ภายหลัง ต้องอาบัติปาจิตติย (วินยปิฎก มหาวิงกุสสุ ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๔๗๑)

กษาวัตรณีอฏฐกถา (๒๕๒๕ : ๒) แสดงความหมายของ ปาติโมกข์ ไว้ว่า อติเสฏฐ์ อติอุตตม์ อติปโมกข์ คือ ความหลุดพ้นสูงสุด ประเสริฐสุด

ปาฏิโมกข์ หมายถึง วิภังค์ในพระวินัยอันประกอบด้วย สิกขาบท ๒๒๗ สิกขาบทที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องประชุมกันทำอุโบสถ^{๑๑} เพื่อทบทวนทุกปีในวัน ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ โดยมีพระเถระรูปหนึ่งเป็นผู้สวดปาฏิโมกข์ พระภิกษุอื่นที่ฟังสวดจะทบทวนตนเองว่าได้กระทำความผิดละเมิดสิกขาบทหรือไม่ ถ้าระลึกได้ว่าละเมิด จะต้องเปิดเผยหรือแสดงอาบัติ (วินยปิฎก มหาวิภังคสูตร ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๒๐๔, ๒๐๗) ปาฏิโมกข์จึงเป็นข้อผูกพันและมีผลในการควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์มากกว่าพระวินัยส่วนที่เป็นขันธกะ แต่หากจะพิจารณาถึงระดับความสำคัญ ระเบียบปฏิบัติในขันธกะก็มีความสำคัญไม่น้อยในการรักษาระเบียบของสังคมาสงฆ์ วิธีปฏิบัติในการทำอุโบสถ ระเบียบปฏิบัติเมื่อพระภิกษุละเมิดสิกขาบท รายละเอียดเกี่ยวกับการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง และรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับภาระหน้าที่ของสงฆ์ ล้วนรวมอยู่ในขันธกะ ผู้เขียนจึงใช้คำว่าปาฏิโมกข์ ในความหมายที่เป็นข้อผูกพันหรือพันธกรณีระหว่างพระภิกษุแต่ละรูปกับสังคมาสงฆ์ แทนที่จะใช้คำว่า ปาติโมกข์ ซึ่งแสดงความหมายถึงกุศลธรรมที่สำคัญกว่าธรรมหมวดอื่น ๆ

นอกจากคำว่าวินัยและปาฏิโมกข์ ยังมีคำที่ใช้ในความหมายเดียวกันอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า "สาชัพ" ส่วนใหญ่ใช้คู่กับคำว่า "สิกขา" เช่น

โย ปน ภิกขุ ภิกขุโน สิกขาสาชีวะสมาปนโน สิกข์ อปฺปจฺจกฺขาเย ทฺพฺพลฺลํ
อนาวิกิตฺวา เมถุนํ รมมํ ปฏฺิเสเวยฺย อนตฺมโส ติจฺจจฺจณคคตฺยปี
ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส (วินยปิฎก มหาวิภังคสูตร ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๔๒)

^{๑๑} คตฺต ปาติโมกฺขนฺติ ป อติ โมกข์ อติปโมกข์ อติเสฏฐ์ อติอุตตมฺนฺติ อติโ
^{๑๒} ตามประเพณีเดิมของพราหมณ์คืออุปัชฌาย เป็นวันก่อนที่จะถึงวันบูชาพระอินทร์ เป็นวันเตรียมการถวายน้ำโสมให้พระอินทร์ ต่อมาในสมัยพุทธกาล นักบวชลัทธิต่าง ๆ ใช้เป็นวันแสดงทัศนคติหรืออธิบายธรรมตามความเห็นของตน (Sir M. Monier-Williams, 1976 : 206) พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้วันอุโบสถเป็นวันแสดงธรรมสำหรับประชาชน และเป็นวันทบทวนปาฏิโมกข์สำหรับพระภิกษุสงฆ์

ภิกษุใดถึงพร้อมซึ่งสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่บอกคืนสิกขา
ไม่ทำความเป็นผู้ทุรพลให้แจ้ง เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย
เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา : พระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์
ปฐมภาค, ๒๕๓๐ : ๔๑ - ๔๒)

"สาชีวะ" แปลตามพยัญชนะว่าการครองชีวิตร่วมกัน (ส +
อาชีวะ) หมายถึง กฎระเบียบหรือหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมสงฆ์ ดังคำ
อธิบายใน วินยปิฎก มหาวิภังคสูตร ปฐม ภาค (๒๕๒๕ : ๔๓) ว่า "สาชีโว นาม ชี
ภควตา ปญญุตตํ สิกขาปทํ สิกขาบทใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ สิกขาบทนั้น
ชื่อว่า สาชีพ" สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ อาจจะหมายถึงศีลหรือวินัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ
หมายถึงทั้งศีลและวินัย เนื่องจากบทบัญญัติแต่ละข้อของศีลและวินัยล้วนเรียกว่าสิกขาบท
แต่สมนตปาสาทิกา นาม วินยฎฐกถา : ปฐม ภาค (๒๕๓๔ : ๒๘๕, ๒๘๖) อธิบายว่า
สาชีพหมายถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย และสิกขาหมายถึงไตรสิกขาได้แก่
อริศีล อริจิตและอริปัญญา ทั้งอริศีลก็ยังมีหมายถึงปาฏิโมกขสังวรศีลอันเป็นส่วนหนึ่ง
ของพระวินัย

หากพิจารณาคุณสมบัติของผู้บวชในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑๒ (๒๕๒๕ : ๒๔๐) และเล่ม ๑๓ (๒๕๒๕ : ๕) ซึ่งเป็นข้อความซ้ำ
กันว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ (สิกขาสาชีวะสมาปนโน) แล้วได้กล่าวรายละเอียด
เหมือนกับจุลศีล (ดูภาคผนวก ก) สาชีพจึงไม่น่าจะหมายถึงพระวินัย แต่ น่าจะหมายถึง
จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ซึ่งเป็นอริศีล ศีลอันยิ่ง สำหรับพระภิกษุ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อ
ครองชีวิตร่วมกันในสังคมสงฆ์

ข้อที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือ "สิกขาสาชีวะ-
สมาปนโน" อาจแปลว่าผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาอันเป็นหลักในการครองชีวิตร่วมกัน หมายถึง
ความว่าพระภิกษุประกอบด้วยอริศีลสิกขา อริจิตสิกขา และอริปัญญาสิกขาจึงดำรงชีวิต
ร่วมกันในสังคมสงฆ์ได้ดี ความหมายนี้สอดคล้องกับข้อความในสาชีวะสูตร พระไตร
ปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๒๒ (๒๕๒๕ : ๗๒) ว่า พระภิกษุผู้ควรดำรงชีพร่วมกัน
(อัสสาชีโว) แห่งเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้ถึง
พร้อม ด้วยศีล สมาริ ปัญญา วิมุติ และวิมุติญาณทัสสนะ

กล่าวโดยสรุป ศิล วัณรรวมทั้งปาฏิโมกข์ มีความหมายเหมือนกัน เมื่อหมายถึงระเบียบของสังคมสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อให้เป็นหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตร่วมกัน (สาชิว) ในหมู่ภิกษุ มีสภาพบังคับทางสังคมให้พระภิกษุต้องปฏิบัติตาม แต่ศิลไม่ระบุนโทษเมื่อล่วงละเมิด

วัณรรวมทั้งปาฏิโมกข์เป็นข้อบังคับที่พระภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามเพื่อรักษาระเบียบของสังคมสงฆ์ การละเมิดวัณรทำให้สังคมสงฆ์เสียระเบียบ เกิดอริกรรมอย่างหนึ่ง คือ ปัญหาการประพตติผิดพระวัณร

๒.๑.๒ ปัญหาการประพตติผิดวัณร

อริกรรมในความหมายถึงปัญหาการประพตติผิดวัณรแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ อาปัตตาริกรรม และ อนุวาทาริกรรม

๒.๑.๒.๑ อาปัตตาริกรรม คือ ปัญหาที่เกิดจากการที่พระภิกษุประพตติละเมิดพระวัณร ต้องได้รับโทษ เรียกตามภาษาทางศาสนาว่า ต้องอาบัติ มีความหนักเบาของความผิดที่กระทำและการได้รับโทษตามความผิดที่กระทำต่างกันเป็น ๙ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฏ และทุพภาษิต

ผู้ที่ต้องอาบัติปาราชิกจะขาดจากความเป็นภิกษุทันที และบวชอีกไม่ได้เลยตลอดชีวิต ปาราชิกเป็นอาบัติหนักที่สุด (ครุกาบัติ) และแก้ไขไม่ได้ (อเตกัจฉา)

รองลงมาคือสังฆาทิเสส ซึ่งจัดเป็นครุกาบัติเช่นกัน แต่แก้ไขได้ (สเทกัจฉา) ด้วยการอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรม เพื่ออบรมตนเองนานเท่ากับจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้ เมื่ออยู่กรรมครบกำหนดแล้วขอมานต์* ต่อสงฆ์เพื่อประพตติมานต์ ๖ วัน หลังจากนั้นจึงขออภัยาน* ต่อสงฆ์เพื่อให้สงฆ์รับกลับเข้าหมู่เป็นปกติคคภิกษุ ถ้าไม่ได้ปกปิดอาบัติ ก็ไม่ต้องอยู่ปริวาส สงฆ์ให้ประพตติมานต์ได้เลย

*มานต์คือ ความเป็นผู้ที่เขานับ (คือนับเวลา ๖ วัน) เป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อประพตติมานต์ครบแล้ว สงฆ์สวดระงับอาบัติ เรียกว่า อภัยาน แปลว่า เรียกเข้า (หมู่) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ๒๕๑๒ : ๖๑๒)

อาบัติ ๕ อย่างนอกจากนี้จัดเป็นอาบัติเบา (ลหุอาบัติ) แก้ไขได้โดยบอกความผิดของตนต่อพระภิกษุด้วยกัน อาบัติปาจิตตีย์แบ่งเป็นนิสสัคคิย และสุทธิก สุทธิกปาจิตตีย์พ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติ นิสสัคคิยปาจิตตีย์พ้นได้ด้วยการสละวัตถุที่ทำให้ต้องอาบัติ

อาปัดคาริกรรมยุติได้ง่ายด้วยการที่พระภิกษุที่ต้องอาบัติยอมรับโทษของตนเองต่อที่ประชุมสงฆ์

การประชุมสงฆ์เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมของสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกในพระวินัยปิฎกว่า กิจจาริกรรม เช่น การประชุมเพื่อพิจารณาให้อุปสมบท การทำอุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน การลงโทษพระภิกษุผู้ประพฤติผิด และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์เป็นต้น

วิธีการที่ที่ประชุมสงฆ์ใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ เรียกว่า อธิกรรมสมณะ หรือ การระงับอธิกรรม มี ๗ วิธี คือ สติวินัย อมูพหวินัย ตัสสปาปิยสิกา ปฏิญญาตกรรมะ ติมวัตตารกะ เขภุขสิกา และ สัมมุขาวินัย

วิธีการประชุมสงฆ์พิจารณาอาปัดคาริกรรม เมื่อเกิดอาปัดคาริกรรม และพระภิกษุที่ต้องอาบัติพร้อมจะประกาศความผิดและยอมรับโทษ สงฆ์จะประชุมกันเพื่อยุติปัญหานั้นด้วยปฏิญญาตกรรมะ หรือ ติมวัตตารกะ

ก. ปฏิญญาตกรรมะ เป็นวิธีลงโทษภิกษุที่ประพฤติผิดตามคำให้การของพระภิกษุนั้น (ทำตามปฏิญาณ) โดยมีการประชุมสังฆกรรม ให้พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาชี้แจง และพิจารณาลงโทษตามความผิดเท่าที่พระภิกษุนั้นแจ้งแก่สงฆ์ การตัดสินลงโทษเช่นนี้เป็นการแสดงความเชื่อมั่นในสัจจะของพระภิกษุและให้พระภิกษุนั้นรับผิดชอบการกระทำของตน หากสงฆ์ลงโทษตามความเห็นของสงฆ์โดยไม่เหมาะสมกับความผิดที่พระภิกษุนั้นให้การ (ไม่ทำตามปฏิญาณ) สังคมสงฆ์จะเกิดปัญหาในการอยู่ร่วมกันมีใช้น้อย พระพุทธเจ้าจึงทรงให้สงฆ์ตัดสินตามปฏิญาณ ภิกษุใดไม่ตัดสินตามปฏิญาณ ต้องอาบัติทุกกฏ (วินยปิฎก จุลลวคคสุต ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๑๒๑)

ตามธรรมเนียมที่ผ่านมา เมื่อเกิดอาปัดคาริกรรมขึ้น สงฆ์ตัดสินลงโทษภิกษุตามปฏิญาณ ต่อมาภิกษุฉัพพัคคีย์ลงโทษภิกษุตามความเห็นของตน ไม่

ทำตามปฏิญาณ "ภิกษุผู้มักน้อย สันโดษ มีความละเอียด มีความรังเกียจ ใครต่อสิขา" กราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงกำหนดโทษพระภิกษุที่ไม่ทำตามปฏิญาณ และทรงแนะนำการใช้ปฏิญาณตบธรรมให้เป็นธรรม ถ้าพระภิกษุนั้นให้การตามความจริง สงฆ์ก็จะตัดสินเป็นธรรม หากพระภิกษุนั้นให้การเท็จ การตัดสินก็ไม่เป็นธรรม (วินยปิฎก จุลลวคคสุส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๒๑ - ๓๒๔) การระงับอธิกรณ์ด้วยปฏิญาณตบธรรมจะเป็นธรรมได้จึงขึ้นอยู่กับความซื่อตรงในการให้การของพระภิกษุและความสามารถของสงฆ์ในการสอบสวนให้ได้ความจริง เมื่อสอบสวนแล้ว จะลงโทษอย่างไรให้กระทำด้วยยุติยุติธรรม*

ข. ติณวัตตารกะ เป็นการระงับอาบัติตบธรรมด้วยการขอมความ โดยไม่ต้องปรับอาบัติพระภิกษุที่ประพฤติน่าไม่เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะ ในกรณีที่เป็นเรื่องยุ่งยากและมีผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ ทำให้เกิดความแตกแยกกันได้ พระพุทธเจ้าทรงให้ประชุมสงฆ์ทำยุติธรรม* พระภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถประกาศด้วยยุติธรรมวาจาให้สงฆ์ทราบว่า จะระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตตารกวินัย

ในสมัยพุทธกาล มีพระภิกษุหลายรูปทะเลาะวิวาทกัน และประพฤติน่าไม่เหมาะสมถ้าจะปรับอาบัติ ก็จะเป็นเรื่องใหญ่และรุนแรง อาจถึงแตกแยกกันได้ พระพุทธเจ้าทรงให้ภิกษุทั้งหมดประชุมร่วมกัน พระภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถประกาศด้วยยุติธรรมวาจาให้สงฆ์ระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตตารกวินัย แล้วภิกษุแต่ละฝ่ายแยกกันทำยุติยุติธรรม* ขอบความเห็นต่อสงฆ์ว่าจะแสดงอาบัติต่อกันด้วยติณวัตตารกะ พระภิกษุรูปใดในฝ่ายเดียวกันไม่เห็นด้วย ก็ค้านขึ้นในที่ประชุมนั้น (วินยปิฎก จุลลวคคสุส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๓๐ - ๓๓๔)

ติณวัตตารกะไม่ใช่ในกรณีที่เป็นอาบัติหนักและอาบัติที่เกี่ยวข้องกับภคหัตถ์ เพราะพระภิกษุที่ต้องอาบัติหนัก ควรจะต้องได้รับโทษ เพื่อฝึกฝนตนเอง และอาบัติที่เกี่ยวข้องกับภคหัตถ์ก็ควรจะได้มีการดำเนินการให้ภคหัตถ์ที่เกี่ยวข้องรู้เห็น มิฉะนั้นสงฆ์อาจถูกติเตียนว่าไม่ดำเนินการกับพระภิกษุที่ประพฤติน่าวิญญูร้ายแรง

* ดูวิธีประชุมด้วยยุติธรรม ยุติยุติธรรม และ ยุติยุติธรรม ในบทที่ ๔ ข้อ ๔.๔.๓ วิธีการประชุมสงฆ์

หรือสร้างความเดือดร้อนแก่กฤหัสถ์ ทำให้ไม่เป็นที่เลื่อมใสของผู้ที่ไม่เลื่อมใส และทำให้ผู้เลื่อมใสแล้วเลื่อมความเลื่อมใสได้

การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้สงฆ์รับภาระดำเนินการ เมื่อมีพระภิกษุประพฤติละเมิดพระวินัย ผู้เขียนเห็นว่าเป็นลักษณะเด่นของสังคัมภังค์ในพุทธศาสนา ที่มีความเมตตาต่อกันในลักษณะของมิตรแท้ หรือมิตรแนะนำประโยชน์ ทำให้ผู้ประพฤติผิดได้ตระหนักในความผิดที่กระทำแล้ว การลงโทษด้วยการให้ภิกษุนั้นบอกความผิดของตนต่อภิกษุอื่นหรือต่อสงฆ์ก็ดี การให้อยู่ปริวาสและประพฤติมานัตก็ดี เป็นวิธีการที่ทำให้ภิกษุนั้นได้เห็นผลของการประพฤติผิดได้ทันที และเห็นความสำคัญที่จะต้องระวังสังวรต่อไป

ในกรณีที่พระภิกษุกระทำผิดร้ายแรงถึงขั้นปาราชิกอันแสดงว่าภิกษุนั้นขาดความละอาย หรือไม่สามารถควบคุมตนเองจากอำนาจกิเลสได้ ก็ลงโทษเด็ดขาด เพื่อมิให้ภิกษุนั้นประกอบอกุศลกรรมในสมณเพศ และเพื่อเป็นตัวอย่างที่ภิกษุอื่นไม่ควรกระทำตาม เป็นวิธีการหนึ่งในการห้ามมิตรจากความชั่ว

๒.๑.๒.๒ อนุวาทิกรณ คือ ปัญหาที่เกิดจากการกล่าวหา (โจท) พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งว่า ประพฤติผิดในเรื่องศีล (ศีลวิบัติ) มารยาท (อาจารวิบัติ) ความเห็น (ทิฏฐิวินัย) และการเลี้ยงชีพ** (อาชีวิวิบัติ) แล้วพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาไม่ยอมรับ ในกรณีเช่นนี้ สงฆ์จะต้องประชุมกันเพื่อพิจารณายุติกรณนั้น ๆ

มิตรแท้มี ๔ ประเภทคือ มิตรมีอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรแนะนำประโยชน์ และมิตรมีความรักใคร่ สำหรับมิตรแนะนำประโยชน์ มีวิธีแนะนำมิตร ๔ วิธีคือ ห้ามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง และบอกทางสวรรค์ให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่ม ๑๑, ๒๕๒๕ : ๑๔๓)

** พระพุทธเจ้าตรัสว่า "อริยสาวกในธรรมพระวินัยนี้ ย่อมละมิจฉาอาชีวะเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ" พระภิกษุที่เจริญอริยมรรคชื่อว่าเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ คู่คำอธิบายสัมมาอาชีวะและมิจฉาอาชีวะของพระภิกษุในภาคผนวก ง

ต้นเหตุที่ทำให้เกิดอนุวาทิกรรม คือ ความโกรธ การลบหลู่ ความอิจฉา ความอวดดี ความเห็นผิด การถือมั่นความเห็นของตน ความโลภ โกรธ หลง และความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ หมายความว่า การกล่าวโทษหรือโจทผู้อื่น และการปฏิเสธข้อกล่าวหาอาจกระทำด้วยกุศลจิต หรือกุศลจิตก็ได้ นอกจากนี้การเกิดอนุวาทิกรรมยังเกิดขึ้นด้วยเหตุอีก ๒ ประการ ได้แก่ ลักษณะทางกายและวาจา กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีผิวพรรณน่ารังเกียจไม่น่าดู รูปร่างเล็ก มีอาพาธมาก เป็นคนบอด งอแง กระจอก อัมพาต หรือเป็นคนพูดไม่ดี พูดไม่ชัด พูดระราน พระภิกษุที่มีลักษณะร่างกายและการพูดเช่นนี้อาจจะถูกกล่าวโทษได้ (วินยปิฎก จุลลวคคสูตร ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๔๒)

การกล่าวโทษพระภิกษุที่มีร่างกายไม่สมประกอบ คงจะไม่เกิดประโยชน์ เพราะไม่อาจแก้ไขได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงป้องกันมิให้ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้น โดยห้ามรับผู้พิการเข้ามาบวช แต่หากพิการภายหลังบวช แล้วถูกพระภิกษุอื่นกล่าวโทษ น่าจะต้องเป็นหน้าที่ของสงฆ์ในการไกล่เกลี่ยคู่กรณี โดยอาศัยการยอมรับธรรมและความเมตตาต่อกันเป็นบาทฐานของการยุติปัญหา

การโจทด้วยกุศลจิตจะเป็นผลดีแก่ผู้ถูกโจทและแก่สังคมสงฆ์โดยรวมเพราะผู้ถูกโจทจะได้แก้ไขปรับปรุงตนเองให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ และสถาบันสงฆ์ก็จะได้รับความเคารพศรัทธายิ่งขึ้น ดังพุทธดำรัสในพระสูตรว่า “บุคคลควรคบแต่บัณฑิตที่ตนเห็นว่าช่วยชี้ข้อผิดพลาด เหมือนคนที่บอกขุมทรัพย์ เป็นผู้ดีเพื่อก่อนเสมอ มีปัญญา เพราะเมื่อคบบัณฑิตเช่นนั้น มีแต่ผลดี ไม่มีโทษ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา : พระบาลีสถิตตันตปิฎก ขุททกนิกาย, ๒๕๓๐ : ๓๔) พระภิกษุที่เห็นประโยชน์ในการคบบัณฑิตที่คอยบอกข้อบกพร่องเพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงพัฒนาตนเองตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนี้ จำเป็นต้องเป็นผู้มีจิตใจหนักแน่น กล้ายอมรับความจริง เช่นเดียวกับที่พระสารีบุตรได้แนะนำพระภิกษุว่า ไม่ว่าจะถูกโจทในกาลอันควรหรือไม่ ถูกโจทด้วยเรื่องจริงหรือไม่ ด้วยคำอ่อนหวานหรือคำหยาบ ด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์หรือไม่ ด้วยเมตตาจิตหรือด้วยเพ่งโทษ ก็ให้ตั้งอยู่ในความจริงและความไม่โกรธ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๒๒, ๒๕๒๕ : ๑๗๖ - ๑๗๗)

ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๒๒ (๒๕๒๕ : ๑๗๗ - ๑๗๘) พระสารีบุตรกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลเหล่าใดไม่มีศรัทธา ต้องการ

เลี้ยงชีวิต มิใช่ออกบวชด้วยศรัทธา . . . ไม่เพ่งถึงความเป็นสมณะ ไม่มีความเคารพกล้าใน
 ศึกษา มักมาก ข่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการล่วงละเมิด . . . คนเหล่านี้เมื่อถูกข้าพระองค์
 กล่าวสอนอย่างนี้ ข่อมไม่รับโดยเคารพ” ส่วนพระภิกษุที่ตรงกันข้ามกับพระภิกษุเหล่านี้
 รับคำสอนด้วยความเคารพ

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำพระสาวกรูปหนึ่งให้ยกเว้น มิต้อง
 กล่าวสอนพระภิกษุประเภทแรก สำหรับพระภิกษุประเภทหลัง ทรงแนะนำว่า “เธอพึงว่า
 กล่าวอุบายเหล่านั้น จงกล่าวสอนเพื่อนพรหมจรรย์ จงพรั่สอนเพื่อนพรหมจรรย์ ด้วย
 หวังว่า เราจักยกเพื่อนพรหมจรรย์จากอสังกรรม ให้ตั้งอยู่ในสังกรรม” จากพุทธคำรัสนี้
 แสดงให้เห็นว่า ไม่มีประโยชน์ที่จะสอนหรือแนะนำผู้ไม่ปรารถนาจะรับฟังคำสอนหรือคำ
 แนะนำ แต่สำหรับผู้ที่ยินดีรับฟัง ก็ควรแนะนำกันให้ละจากความชั่วและประพฤติดี

คุณสมบัติของผู้โจท การแนะนำพระภิกษุอื่นให้ละการ
 กระทำชั่วไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย เพราะจะต้องชี้แจงให้เห็นโทษภัยหรือความผิดของสิ่ง
 ที่กระทำอยู่ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำพระภิกษุที่จะโจทพระภิกษุอื่นว่าก่อนจะกล่าวโทษผู้
 อื่น ควรตั้งใจไว้ว่าจะกล่าวในเวลาที่เหมาะสม กล่าวคำจริง คำสุภาพ คำที่มีประโยชน์
 และกล่าวด้วยจิตเมตตา (วินยปิฎก จุลลวคคสฺส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๑๓ - ๓๑๔)

หากพระภิกษุกล่าวหาพระภิกษุอื่นด้วยอาบัติอันไม่มีมูล
 ต้องอาบัติ คือ ถ้ากล่าวหาด้วยอาบัติปาราชิก ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ถ้ากล่าวหาด้วยอาบัติ
 สังฆาทิเสส ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วินยปิฎก มหาวิงคคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๗๖
 และวินยปิฎก มหาวิงคคสฺส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๔๖๓) ส่วนการกล่าวหาพระ
 ภิกษุอื่นว่าต้องอาบัติเล็กน้อยทั้งที่ไม่เป็นจริง ไม่มีโทษกำหนดไว้ในพระไตรปิฎก คงต้อง
 ขึ้นอยู่กับการพิจารณาของสงฆ์

นอกจากนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนคุณธรรม ๕ ประการ
 สำหรับผู้โจท คือ มีความการุญ หวังประโยชน์ (คือหวังให้เกิดผลดีแก่ผู้ถูกโจท) มีความ
 เอ็นดู ปรารถนาให้ออกจากอาบัติ และเพื่อให้เป็นไปตามพระวินัย (วินยปิฎก จุลลวคคสฺส
 ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๑๖) ส่วนเรื่องที่จะนำมากล่าวโทษนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ได้เห็น
 เอง ได้ยินเองหรือมีผู้บอกและเชื่อว่าเป็นจริง หากไม่ได้เห็น ไม่ได้ยินเอง ควรมีเหตุที่เห็น

ได้น่าจะเป็นเช่นนั้น และเมื่อพิจารณาประกอบแล้วทั้งกระทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ถือว่าการ โงทนั้นเป็นธรรม

การ โงทหรือการบอกให้ผู้อื่นทราบว่าได้กระทำความผิด เป็นกระบวนการตรวจสอบซึ่งกันและกันอันจะส่งผลให้พระภิกษุผู้ปราศจากความละอาย ไม่อาจทนอยู่ได้ในสังคมสงฆ์ ในขณะที่ด้วยกันพระภิกษุที่จะ โงทผู้อื่นก็ต้องตรวจสอบ ความบริสุทธิ์ของตนด้วย หากโงทผู้อื่นทั้งที่ตนเองยังบกพร่องอยู่ อาจจะได้รับคำแนะนำ ให้นำศึกษาเล่าเรียนตรวจสอบตนเองเสียก่อน (วินยปิฎก จุลลวคฺคสุต พุติโย ภาโค, ๒๕๒๕ : ๓๑๑ - ๓๑๓)

วิธีการประชุมสงฆ์เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องอาปตตาทิกรณ์ว่า การประชุมสงฆ์เพื่อร่วมกันพิจารณาและกระทำภารกิจของสงฆ์เรียกว่ากิจจาธิกรณ์ กิจจาธิกรณ์อย่างหนึ่ง คือ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ซึ่งมีวิธีการที่เรียกว่าอธิกรณ์สมณะหรือการระงับอธิกรณ์ ๗ วิธี ได้แก่ สติวินัย อมูพหวินัย ตัสสปาปิยสิกา ปฏิญญาตถระณะ ตินวัตถารกะ เขภุขสิกา และ สัมมุขาวินัย

อธิกรณ์สมณะ ๗ วิธีนี้ ใช้ในการระงับอนุวาทาธิกรณ์ ๓ วิธี คือ สติวินัย อมูพหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา

ก. สติวินัย คือ ข้อยกเว้นหรือสิทธิพิเศษสำหรับพระอรหันต์ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ ไม่อาจถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติ สงฆ์จะประชุมกันเพื่อพิจารณาให้สติวินัยตามที่พระอรหันต์ขอ โดยภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยเหตุตติงตตถกรรมวาจา หากภิกษุรูปใดไม่เห็นด้วย ก็จะค้านขึ้นในที่ประชุมสงฆ์นั้น องค์ประกอบของสติวินัย คือ ภิกษุผู้ขอเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่ต้องอาบัติ แต่ถูกกล่าวหา (โงท) ว่าต้องอาบัติ มีผู้ขอ และสงฆ์ให้สติวินัยโดยไม่มีผู้คัดค้าน (วินยปิฎก จุลลวคฺคสุต ปฐโม ภาโค, ๒๕๒๕ : ๓๑๕)

การให้สติวินัยเป็นวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพระอรหันต์และพระภิกษุอื่นที่กล่าวหาพระอรหันต์ด้วยอกุศลเจตนา ดังปรากฏในวินยปิฎก จุลลวคฺคสุต ปฐโม ภาโค (๒๕๒๕ : ๓๐๘ - ๓๑๒) ว่าพระทัฬหฬลบุตรซึ่งเป็นพระอรหันต์ถูกพระเมตติยะและพระภุมมชกะกล่าวหาว่า ต้องอาบัติปาราชิก พระพุทธ

เจ้าทรงประชุมสงฆ์สอบถามพระทัฬหฬลบุตร พระทัฬหฬลบุตรยืนยันความบริสุทธิ์
 ของตน พระพุทธเจ้าจึงทรงให้ขอสติวินัยต่อสงฆ์

สติวินัยเป็นเครื่องยืนยันว่าผู้ที่สงฆ์ให้สติวินัยจะกระทำ
 ผิดมิได้ และผู้อื่นจะกล่าวหาไม่ได้ ภิกษุที่สงฆ์จะให้สติวินัยน่าจะเป็นผู้ที่คบคั่นกันมาจน
 เชื่อว่าปราศจากกิเลสหรืออกุศลจิตจริง ๆ ควรที่สงฆ์จะให้ความคุ้มครอง เพื่อความเป็น
 อยู่ผาสุกของภิกษุผู้ประพฤติชอบ

ข. อมูพหวินัย เป็นข้อยกเว้นหรือสิทธิพิเศษสำหรับพระ
 ภิกษุที่หายวิกลจริตแล้วเพื่อไม่ให้ถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติเพราะการกระทำในระหว่างที่
 เป็นบ้า สงฆ์จะประชุมกันเพื่อพิจารณาให้อมูพหวินัยตามที่พระภิกษุขอ โดยพระภิกษุผู้
 ฉลาดผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ภิกษุรูปใดไม่เห็นด้วย ก็
 ก้านได้ในที่ประชุมสังฆกรรมนั้น

การที่สงฆ์ให้อมูพหวินัยแก่พระภิกษุที่เคยวิกลจริต เนื่อง
 จากระหว่างที่วิกลจริตอาจจะประพฤดิละเมิดสิกขาบท กระทำกิจที่ไม่ควรแก่สมณะโดยไม่รู้ตัว
 เมื่อถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติ ก็ระลึกถึงการกระทำของตนไม่ได้ แต่ภิกษุอื่นพยายาม
 จะให้ท่านระลึกให้ได้ ดังที่พระคัคคะเคยประสบมาแล้วในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรง
 สอบถามภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้น แล้วทรงประชุมสงฆ์ ทรงให้พระคัคคะขอ
 อมูพหวินัยต่อสงฆ์ สงฆ์ให้อมูพหวินัยด้วยญัตติจตุตถกรรม

เหตุการณ์นี้พระพุทธเจ้าทรงถามพระภิกษุอื่นเพราะพระ
 ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาจากการกระทำของตนไม่ได้ จึงทรงฟังความจากพระภิกษุที่รู้เห็นเหตุ
 การณ์ ก่อนที่จะทรงตัดสิน และทรงแนะนำไว้ด้วยว่าการให้อมูพหวินัยแก่ภิกษุวิกลจริต
 จริงจึงจะถูกต้องเป็นธรรม ถ้าสงฆ์ให้อมูพหวินัยแก่ภิกษุที่แกล้งแสดงอาการวิกลจริต
 อมูพหวินัยนั้นไม่เป็นธรรม (วินยปิฎก จุลลวคคสส ปฐโม ภาโค, ๒๕๒๕ : ๓๑๕ -
 ๓๒๑) การให้อมูพหวินัยจะเป็นธรรมหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับความซื่อตรงของพระภิกษุผู้ถูก
 กล่าวหาและขึ้นอยู่กับความสามารถของสงฆ์ที่จะสอบสวนให้ได้ความจริง

การให้อมูพหวินัยและสติวินัยเป็นการระงับความขัดแย้ง
 ในสังคมสงฆ์ด้วยการยกฟ้อง ในการพิจารณาโทษผู้กระทำผิด พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึง
 เจตนาของผู้กระทำเป็นสำคัญ แม้ภิกษุไม่ได้วิกลจริต แต่กระทำไปโดยไม่มีจิตอกุศล ไม่

เจตนาจะกระทำผิด พระองค์ไม่ทรงปรับอาบัติภิกษุนั้น (จะเห็นได้ชัดในพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑ - ๒ ซึ่งจะมีเหตุการณ์ที่พระภิกษุกระทำความผิดลักษณะต่าง ๆ และพระพุทธเจ้าทรงประชุม สงฆ์สอบถามภิกษุเหล่านั้นเพื่อจะได้ทรงทราบเจตนา)

ค. ดัสสปาปิยสิกา เมื่อเกิดอนุวาทาธิกรณ์ขึ้น สงฆ์จะประชุมสอบถามพระภิกษุผู้ถูกกล่าวโทษ ถ้าพระภิกษุนั้นให้การกลับไปกลับมา ส่อพิรุณให้เห็น พระพุทธเจ้าทรงให้ลงโทษด้วยดัสสปาปิยสิกากรรม (การลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้บาป - วินยปิฎก จุลลวคฺคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๒๕ - ๓๒๗) เพิ่มโทษขึ้น เพราะถือว่ากระทำผิดซ้ำ ต้องอาบัติแล้วยังกล่าวเท็จทั้งที่รู้

การลงโทษด้วยดัสสปาปิยสิกาต้องกระทำในที่ประชุมสังฆกรรมเช่นเดียวกับการลงโทษวิธีอื่น สงฆ์ต้องแจ้งข้อกล่าวหาให้พระภิกษุผู้ให้การกลับไปกลับมา นั้นทราบก่อน แล้วให้ผู้ถูกกล่าวหาชี้แจง หลังจากนั้นสงฆ์ปรับอาบัติ และขอความเห็นจากสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ภิกษุรูปใดไม่เห็นด้วย คัดค้านได้ในที่ประชุมสงฆ์

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำวิธีทำดัสสปาปิยสิกากรรมให้เป็นธรรมไว้ ๑๒ หมวด หมวดละ ๓ ประการ* ถ้าไม่ทำตามนั้น ก็เป็นการกระทำไม่เป็นธรรม (วินยปิฎก จุลลวคฺคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๒๗ - ๓๒๘) สิ่งสำคัญที่สงฆ์ต้องทำก่อนตัดสินลงโทษ คือ พิจารณาได้สวนต่อหน้าผู้ถูกกล่าวโทษ ให้ผู้ถูกกล่าวโทษให้การ ตัดสินตามคำให้การ และสงฆ์พร้อมเพรียงกันพิจารณาตัดสิน

พระภิกษุที่ถูกสงฆ์ทำดัสสปาปิยสิกากรรม จะต้องถูกควบคุมความประพฤติ และถูกตัดสิทธิบางประการ (วินยปิฎก จุลลวคฺคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๓๐) เช่นเดียวกับภิกษุที่ถูกทำโทษด้วยตัชชนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาทนียกรรม และปฏิสารณียกรรม

* ลักษณะที่เป็นธรรม ๑๒ หมวดนี้ จัดกลุ่มจากการกระทำ ๑๑ ลักษณะคือ ทำต่อหน้า สอบถามก่อนแล้วทำ ทำตามปฏิญาณ ทำเพราะต้องอาบัติ ทำเพราะอาบัติเป็นเทศนาคามินี ทำเพราะอาบัตียังไม่ได้แสดง โจทก่อนแล้วทำ ให้จำเลยให้การก่อนแล้วทำ ปรับอาบัติแล้วทำ ทำโดยธรรม และสงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

ปัญหาในสังคมสงฆ์ที่เกิดจากการกล่าวโทษถึงความผิดของภิกษุอื่นนี้ ปรากฏบ่อยครั้งในสมัยพุทธกาล และเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยด้วย เมื่อมีพระภิกษุประพฤติไม่เหมาะสม จนเป็นที่รำลึกกันในหมู่ประชาชนหรือหมู่ภิกษุก็ตาม จะมีผู้นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบ พระพุทธเจ้าจะทรงประชุมสงฆ์สอบถาม ทรงให้ความสำคัญเสมอต่อคำโทษที่ว่าพระภิกษุประพฤติไม่เหมาะสม ไม่ว่าผู้ท้วงติงจะเป็นใคร และ ผู้ถูกท้วงติงจะเป็นใคร ทั้งมิได้ทรงพิจารณา ก่อนจะประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาอิริยาวัตรที่เกิดขึ้น ทรงมอบภาระให้สงฆ์พิจารณาคัดสินอิริยาวัตรตามหลักพระธรรมวินัย ดังเช่นกรณีพระทัฬหฬลบุตรซึ่งเป็นพระอรหันต์ถูกภิกษุณีเมตติยาโทษว่าต้องอาบัติปาราชิก พระพุทธเจ้าก็ทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามพระทัฬหฬลบุตรในที่ประชุมสงฆ์ แล้วทรงให้สงฆ์สอบสวนเรื่องราวจากผู้เกี่ยวข้อง ก่อนพิจารณาคัดสินอิริยาวัตร (วินยปิฎก มหาวิภงกุส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๖๗ - ๓๗๖)

หากพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์หรือเป็นผู้วิกลจริตในขณะที่ประพฤติผิดตามที่ถูกกล่าวหา สงฆ์ก็จะให้ความคุ้มครอง มิให้ต้องรับโทษ แต่สงฆ์ไม่ควรจะปฏิเสธข้อกล่าวหาหรือตัดสินอิริยาวัตรโดยมิได้ประชุมพิจารณาร่วมกัน เนื่องจากพระภิกษุมุ่งหมายในการบวชเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ การดูแลแนะนำซึ่งกันและกันให้ปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สงฆ์จะต้องกระทำ เพื่อความผาสุกของสงฆ์และเพื่อรักษาพระธรรมวินัยด้วย

๒.๒ ปัญหาความแตกต่างทางความคิด

แม้พระภิกษุในพุทธศาสนาจะมีจุดมุ่งหมายในการบวชตรงกัน คือ ความพ้นทุกข์ และต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเหมือนกันทั้งหมด แต่มีหลักฐานในพระไตรปิฎกหลายตอนที่แสดงถึงความแตกต่างในหมู่พระภิกษุ เช่นพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑๖ (๒๕๒๕ : ๑๕๒ - ๑๕๓) พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระภิกษุทั้งหลายเข้ากันได้โดยธาตุ เช่นผู้มีศรัทธาสมาคมกับผู้มีศรัทธา ผู้มีปัญญาสมาคมกับผู้มีปัญญา ผู้ศึกษามากสมาคมกับผู้ศึกษามาก และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๒๐ (๒๕๒๕ : ๒๔ - ๒๖) ก็ได้กล่าวถึงพระภิกษุที่มีคุณสมบัติเด่นเฉพาะด้านเช่น พระปุลณณะ มันทานินบุตรเป็นผู้เลิศในทางแสดงธรรม พระมหากัจจนะเลิศในการอธิบายธรรมโดยพิสดาร พระอุบาลีเลิศในทางทรงจำพระวินัย พระโมฆราชะเลิศในทางทรงจิวรเศร้าหมอง พระภิกษุเหล่านี้แม้มี

พื้นฐานและความชำนาญต่างกัน แต่มีความเห็นถูกต้องตรงกันเกี่ยวกับธรรมและพระวินัย ก็อยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์โดยไม่มีปัญหา

ครั้นกาลเวลาผ่านไป ภิกษุสาวกมีจำนวนมากขึ้นประกอบกับปัจจัยอื่น ๆ เช่นปัญหาในการสื่อสาร ความสามารถในการทำความเข้าใจเนื้อหาธรรมและการปฏิบัติ ธรรม ทำให้พระภิกษุมีความคิดเห็นแตกต่างกันและถกเถียงกัน

ในสมัยพุทธกาล มีกรณีพระภิกษุถกเถียงกันเนื่องจากความแตกต่างทางความคิดปรากฏในโกสัมพินันตกระ และเนื่องจากกรณีนี้ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการและทรงสอนวิธีปฏิบัติต่อกรณีที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมองปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร จึงทรงแก้ไขปัญหาได้โดยไม่เกิดความแตกแยกในสังคมสงฆ์

ปัญหาความแตกต่างทางความคิดในสังคมสงฆ์มีรายละเอียดที่ควรศึกษาดังนี้

๒.๒.๑ ต้นเหตุแห่งวิวาทาธิกรณ์

๒.๒.๒ พุทธวิธีในการระงับอธิกรณ์

๒.๒.๓ การแก้ปัญหาคความแตกต่างทางความคิด

๒.๒.๑ ต้นเหตุแห่งวิวาทาธิกรณ์

วินยปิฎก จุลลวคคสุส ปฐโม ภาค (๒๕๒๕ : ๓๓๖ - ๓๓๘) กล่าวว่าต้นเหตุของวิวาทะอันลามก (ปาปกวิวาทมูล)^{*} คือ พระภิกษุเป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ลบหลู่ตีเสมอท่าน เป็นผู้มีปกติอิสสาตระหนี่ เป็นผู้อวดดี เจ้ามาฮา เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตนอย่างแน่นแฟ้นปลดได้ยาก ด้วยเหตุนี้พระภิกษุนั้นจึงไม่เคารพยำเกรงพระรัตนตรัย ไม่ศึกษาศีล สมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์ จึงถกเถียงกันขึ้น

นอกจากนี้ อกุศลจิต ๓ อย่าง คือ จิตโลภ โกรธ หลง และกุศลจิตอีก ๓ อย่าง คือ จิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็เป็นเหตุให้เกิดวิวาทาธิกรณ์ได้ (วินยปิฎก

^{*} วิวาทะคือการกล่าวต่างกัน การถกเถียงกัน ผู้เขียนเข้าใจว่าน่าจะไม่ใช่ วิวาทในความหมายว่า ทะเลาะ ที่ใช้กันในภาษาไทย

จุลลวคคสุส ปฐโม ภาโค, ๒๕๒๕ : ๓๓๘ - ๓๓๙) นำสังเกตว่าความไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลงก็เป็นเหตุแห่งวิวาทะได้ เป็นการถกเถียงกันด้วยความปรารถนาดี เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้องตามธรรมพระวินัย และขบขั้พระภิกษุผู้มีความเห็นผิดไม่ให้ทำให้นุคคลอื่น เกิดมิจฉาทิฏฐิตาม

๒.๒.๒ พุทธวิธีในการระงับวิวาทาธิกรณ์

การที่พระภิกษุมีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับธรรมและวินัยนี้ เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะจะทำให้ถือปฏิบัติต่างกันตามความเห็นของตน และในที่สุดก็จะแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ที่สำคัญ อาจทำให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนและพระวินัยซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับพระภิกษุคลาดเคลื่อน เพื่อให้พุทธบริษัททราบว่าสิ่งใดเป็นธรรม เป็นวินัย พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักตัดสินว่าความเห็น คำพูด หรือการกระทำใด เป็นพระธรรมวินัยหรือไม่ ไว้ ๒ หมวด

หมวดแรก ตรัสแก่พระมหาปชาบดีโคตมีว่า ธรรม วินัย คำสอนของพระศาสดามีลักษณะ ๘ ประการ คือ เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ความหมดเครื่องผูกมัด ความไม่สะสม ความมกน้อย ความสันโดษ ความสงัด การประกอบความเพียรและความเลี้ยงง่าย (วินยปิฎก จุลลวคคสุส ทติโย ภาโค, ๒๕๒๕ : ๓๓๐ - ๓๓๑)

อีกหมวดหนึ่ง ตรัสแก่พระอุบาลีว่า ธรรม วินัย คำสอนของพระศาสดามีลักษณะ ๗ ประการ คือ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ความคลายกำหนด ความพ้นทุกข์ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ และนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่ม ๒๓, ๒๕๒๕ : ๑๑๒)

เห็นได้ว่า หลักตัดสินทั้งสองหมวดนี้เน้นที่ประโยชน์เฉพาะตน คือ การละกิเลสเพื่อความพ้นทุกข์ ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ ความผาสุกและความดำรงอยู่ยาวนานของสังคมสงฆ์และพระศาสนา

นอกจากนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ไว้เพื่อเป็นแบบวิธีพิจารณาสำหรับตัดสินสิ่งที่พระองค์ไม่ได้ทรงห้ามหรือทรงอนุญาตไว้ว่าเป็นสิ่งที่ควรงดเว้นหรือควรปฏิบัติ โดยอาศัยสิ่งที่พระองค์ทรงสอนหรือทรงอนุญาตว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ และสิ่งที่ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรทำ เป็นแนวเทียบเคียงกับข้อที่เป็นปัญหานั้น (วินยปิฎก

มหาวคคสุส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๑๓๑ - ๑๓๒) เหตุที่ทรงบัญญัติมหาปเทศ ๔ เนื่องจากพระภิกษุหลายรูปสงสัยว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามหรือทรงอนุญาตอะไรบ้าง อาจเป็นเพราะความบกพร่องในการสื่อสารคมนาคมระหว่างพระภิกษุในสมัยพุทธกาล ทำให้เกิดความไม่ชัดเจน หรือความเข้าใจไม่ตรงกันในสิ่งที่ทรงห้ามหรือทรงอนุญาต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ ได้ตรัสวิธีเทียบเคียงไว้ ๔ ประการ คือ

๑. สิ่งที่ไม่ได้ทรงห้ามไว้ หากสอดคล้องกับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๒. สิ่งที่ไม่ได้ทรงห้ามไว้ หากสอดคล้องกับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
๓. สิ่งที่ไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ หากสอดคล้องกับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๔. สิ่งที่ไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ หากสอดคล้องกับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะมีได้ตรัสอย่างชัดเจนว่า ให้เทียบเคียงกับพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติแล้ว แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า สิ่งที่ควรและสิ่งที่ไม่ควรที่ทรงใช้เป็นหลักในการเทียบเคียง ก็คือ สิ่งที่ทรงสอนหรือทรงอนุญาตรวมทั้งสิ่งที่ทรงห้ามไว้ในพระธรรมวินัย ในมหาปเทศอีกลักษณะหนึ่ง (ดูภาคผนวก จ) ที่พระองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่ม ๑๐ (๒๕๒๕ : ๑๐๑ - ๑๐๓) และเล่ม ๒๑ (๒๕๒๕ : ๑๖๒ - ๑๖๔) ซึ่งมีเนื้อความเหมือนกัน พระองค์ทรงให้เทียบเคียงกับพระสูตรและพระวินัยก่อนที่จะลงความเห็น ว่า สิ่งใดเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

สมัยพุทธกาลไม่ปรากฏว่าพระภิกษุมีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับพระวินัย (นอกจากกรณีพระเทวทัตที่ต้องการบัญญัติข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าไม่ควรบัญญัติเป็นข้อบังคับ) แต่ทันทีที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และมีพระอรหันต์กลุ่มหนึ่งสังคายนาพระธรรมวินัย ก็มีปฏิกริยาจากพระปุราณะว่าไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งนั้น และจะยึดถือตามที่ได้ศึกษามาจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น (วินยปิฎก จุลลวคคสุส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๘๕)

การถกเถียงกันในปัญหาเกี่ยวกับอาบัติก็เคยมีมาแต่ครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ดังปรากฏในโกสมพิทกขุณฺฐกัมม วินยปิฎก มหาวคคสุส ทุติโย ภาค

ว่าพระภิกษุในวัดโฆสิตาราม นครโกสัมพี วิวาทกันด้วยมีความเห็นต่างกันในเรื่องอาบัติ และแม้พระอรหันต์ก็ยังมีความเห็นต่างกันได้ในเรื่องอาบัติ ดังปรากฏในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก พระเถระทั้งหลายมีความเห็นว่าการกระทำหลายอย่างในอดีตของพระอานนท์เป็นอาบัติและให้พระอานนท์ปลงอาบัติ ถึงพระอานนท์จะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่ก็ยอมปลงอาบัติตามความต้องการของหมู่พระเถระ (ปญจสตีกกขันธ์กัม ใน วินยปิฎก จุลลวคคสุต ทฎิโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๘๗ - ๓๘๘)

การที่พระอานนท์ยอมปลงอาบัติทั้งที่มีความเห็นว่าตนไม่ได้ต้องอาบัติเป็นการประนีประนอมยอมความในเมื่อทราบอยู่ว่าพระเถระที่โจทล้วนเป็นพระอรหันต์ มีเจตนาบริสุทธิ์ และเรื่องที่ท่านคิดว่าเป็นความผิดก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก แต่ในกรณีนี้ผู้โจทโจทด้วยอกุศลเจตนาทั้งโจทด้วยอาบัติหนักเช่นพระเมตติยะและพระกุ่มมชกะ ใช้ให้ภิกษุณีเมตติยาโจทอาบัติปาราชิกแก่พระทัฬหฬมัลลบุตรผู้เป็นพระอรหันต์ เรื่องสำคัญเช่นนี้ แม้พระอรหันต์ก็ไม่อาจยอมความได้ และพระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความคุ้มครองมิให้พระภิกษุผู้บริสุทธิ์ถูกกล่าวหาได้ง่าย ๆ โดยทรงเอาโทษถึงสังฆาติเสสสำหรับพระภิกษุผู้โจทภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกทั้งที่ไม่มีมูล (วินยปิฎก มหาวิงคสุต ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๗๖)

สำหรับความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุในนครโกสัมพี ซึ่งวิวาทกันด้วยความเห็นต่างเกี่ยวกับอาบัติ ต่างฝ่ายต่างมีพรรคพวกทำให้เรื่องราวใหญ่โต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ ได้เสด็จไปประทานโอวาทแก่พระภิกษุทั้งสองฝ่าย ให้ประนีประนอมยอมความกันเพื่อสงฆ์จะได้ไม่แตกกันแต่ไม่เป็นผล พระภิกษุทั้งสองฝ่ายแยกกันทำอุโบสถสังฆกรรม และพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับว่าหากกระทำถูกต้องตามพระวินัย การแยกกันทำ

* กรณีความขัดแย้งของหมู่พระภิกษุในนครโกสัมพีเป็นการกล่าวหาด้วยอาบัติแล้วพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาไม่รับว่าตนต้องอาบัติ ถ้าพิจารณาในแง่หนึ่งถือว่าเป็นอนุวาทธิกรรม แต่หากพิจารณาในแง่ที่เป็นความเห็นแตกต่างกันว่าการกระทำนั้นเป็นอาบัติหรือไม่ เช่นนี้ถือว่าเป็นวิวาทธิกรรม

สังฆกรรมนั้นถือว่าเป็นธรรม เพราะเป็นนานาสังวาส อยู่ร่วมกันไม่ได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธรเจ้าจึงทรงแสดงการเกิดนานาสังวาส ๒ อย่าง คือ แยกคนเป็นนานาสังวาสเอง ๑ และ ถูกสงฆ์ลงโทษให้แยกจากหมู่เพราะไม่เห็นอาบัติ ไม่แก้ไขอาบัติ หรือไม่เปลี่ยนที่อยู่อันเป็นบาปอีก ๑ (วินยปิฎก มหาจตุตส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๑๕ - ๓๒๐)

การที่พระพุทธรเจ้าทรงยอมรับให้มีนานาสังวาสได้ในสังคัมสงฆ์ แสดงให้เห็นว่าทรงให้พระภิกษุมีเสรีภาพที่จะคิดหรือกระทำตามความคิดของตนได้โดยไม่ขัดต่อพระวินัย และไม่ละเมิดต่อผู้อื่น แม้ว่าพระองค์จะมีพระประสงค์ให้สงฆ์มีความสามัคคีพร้อมกัน แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจบังคับพระภิกษุสาวกที่มีความเห็นต่างกันให้อยู่ร่วมกัน กลับทรงกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุนานาสังวาสให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

เมื่อภิกษุสงฆ์มีความเห็นต่างกัน จนเป็นเหตุให้เกิดวิวาทาธิกรณ์ พระภิกษุที่ไม่ใช่คู่กรณีและประชาชนก็กล่าบบากในการปฏิบัติตนต่อคู่กรณี พระพุทธรเจ้าจึงทรงแนะนำพระภิกษุให้พิจารณาว่าฝ่ายใดเป็นธรรมวาที ฝ่ายใดเป็นอธรรมวาที (ดูภาคผนวก ฉ) และทรงแนะนำให้ประชาชนฟังพระภิกษุทั้งสองฝ่ายแสดงธรรม ครั้นเห็นว่าฝ่ายใดเป็นธรรมวาที ก็ให้เชื่อฝ่ายนั้น

การที่พระพุทธรเจ้าทรงแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดระหว่างพระภิกษุด้วยวิธีนี้ เป็นการให้เสรีภาพแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างสูงสุด ฉะนั้นแม้พระภิกษุจะมีจริตและความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ครอบงำที่ยังปฏิบัติมั่นคงในพระธรรมวินัยของพระพุทธรเจ้า ก็ถือได้ว่าเป็นภิกษุสาวกในพระพุทธศาสนา เป็นสมาชิกของสังคัม

พระพุทธรเจ้าทรงห้ามภิกษุนานาสังวาสทำสังฆกรรมด้วยกัน หากมีภิกษุนานาสังวาสเข้าร่วม สังฆกรรมนั้นเป็นโมฆะ ไม่มีผลบังคับใช้ (วินยปิฎก มหาจตุตส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๒๕๕ - ๒๖๑) แสดงว่าในด้านการปกครองและการบริหารจะไม่เกี่ยวข้องกัน แต่สำหรับการดำเนินชีวิตประจำวันจะไม่จำเป็นต้องแยกกันโดยเด็ดขาด อย่างเช่นในเรื่องการแสดงความเคารพ โดยปรกติพระภิกษุผู้บวชภายหลังควรไหว้พระภิกษุผู้บวชก่อน แต่ถ้าพระภิกษุผู้บวชก่อนเป็นพระภิกษุนานาสังวาส หากเห็นว่าเป็นธรรมวาทีจึงควรไหว้ หากไม่ใช่ธรรมวาทีก็ไม่ควรไหว้ (วินยปิฎก จตุตส ทุติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๑๑๘)

สงฆ์ เพราะสงฆ์ปกครองกันด้วยหลักพระธรรมวินัย ไม่ได้ยึดตัวบุคคล พระภิกษุรูปใดจะมีความเห็นอย่างไรก็ตาม ล้วนต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังมีความเห็นว่า หลักคัตตินพระธรรมวินัยและมหาปเทศ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พระธรรมวินัยมีสาระอันทันสมัยตลอดกาล (เอกาลิโก) ไม่ว่าเหตุปัจจัยของโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร พระภิกษุและสงฆ์ก็สามารถพิจารณาได้ว่า สิ่งใดควรกระทำ สิ่งใดไม่ควรกระทำ การกระทำอันไม่ควรโดยอ้างว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ หรือ การละเว้นไม่ปฏิบัติสิ่งที่ควรโดยอ้างว่ามีได้ทรงแนะนำไว้ ก็จะไม่เกิดขึ้น และสังคมสงฆ์ก็จะเป็นอยู่ผาสุก ทั้งสามารถสืบทอดพระธรรมวินัยให้ยั่งยืนต่อไปได้ด้วย

๒.๒.๓ วิธีการประชุมสงฆ์เพื่อระงับวิวาทาธิกรณ์

เมื่อเกิดวิวาทาธิกรณ์หรือปัญหาความแตกต่างทางความคิดขึ้นในสังคมสงฆ์ สงฆ์จะประชุมร่วมกันพิจารณาเพื่อให้ได้ข้อยุติที่เป็นธรรม สงฆ์มีวิธีระงับอธิกรณ์ ๗ วิธี คือ สติวินัย อมูพหวินัย ตัสสปาปิยสิกา ปฏิญญาตกระณะ ตินวัตถารกะ เขภุชสิกา และ สัมมุขาวินัย ในการระงับวิวาทาธิกรณ์ สงฆ์จะใช้วิธีเขภุชสิกา

เขภุชสิกา

ในกรณีที่ภิกษุมีความเห็นแตกต่างกัน แล้วตกลงกันไม่ได้ จนเกิดวิวาทาธิกรณ์ขึ้นในหมู่ภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงให้สงฆ์คัตตินด้วยเขภุชสิกาโดยใช้เสียงข้างมากคัตติน สงฆ์จะทำญัตติทุติยกรรมแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ให้จับสลาก* นับคะแนนตามสลากที่จับนั้น คะแนนข้างไหนมาก ชี้ขาดตามข้างนั้น

ด้วยวิธีดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่าปกครองสงฆ์แบบประชาธิปไตย แต่มีรายละเอียดในวิธีการจับสลากอีกหลายประการที่แสดงได้

* การจับสลากเป็นการลงคะแนนเสียงแบบหนึ่ง สลากเทียบได้กับข้อเสนอที่ผู้เข้าร่วมประชุมเสนอเพื่อให้ที่ประชุมเลือก ผู้เข้าร่วมประชุมจะลงคะแนนให้ข้อเสนอใด ก็เลือกสลากที่หมายถึงข้อเสนอนั้น

ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่ "ธรรม" ยิ่งกว่า "เสียงส่วนใหญ่" ซึ่งมีความสำคัญที่สุดในระบบประชาธิปไตย

การที่สงฆ์จะระงับวิวาทิกรณ์ด้วยเขภุยสิกานั้น สงฆ์จะต้องพิจารณาองค์ประกอบ ๑๐ ประการ (วินยปิฎก จุลลวคคสุต ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๒๕) คือ

- ๑) อธิกรณ์นั้นไม่ใช่เรื่องเล็ก
- ๒) เป็นเรื่องที่ลุกลามไปไกล
- ๓) ภิกษุที่วิวาทกันจำเหตุการณ์ได้
- ๔) รู้ว่าธรรมวาทีมียมากกว่า
- ๕) รู้สาเหตุที่ธรรมวาทีมียมากกว่า
- ๖) รู้ว่าสงฆ์จักไม่แตกกัน
- ๗) รู้สาเหตุที่สงฆ์ไม่แตกกัน
- ๘) ธรรมวาทิภิกษุจับสลากโดยธรรม
- ๙) ธรรมวาทิภิกษุพร้อมเพรียงกันจับสลาก
- ๑๐) จับสลากตามความเห็นของภิกษุ

ข้อที่น่าสังเกต คือ ควรจะใช้วิธีจับสลาก หากจับสลากแล้ว สงฆ์ไม่แตกกัน หมายความว่า ทุกฝ่ายจะต้องยอมรับผลการจับสลาก อีกทั้งจะต้องรู้ว่าพระภิกษุที่จะจับหรือเลือกสลากนั้นเป็นภิกษุธรรมวาทีมียมากกว่า และรู้ว่าทำอะไรจึงจะมีภิกษุธรรมวาทีมียมากกว่า ภิกษุธรรมวาทิ คือ ภิกษุที่มีความเห็นเป็นธรรม กล่าวเป็นธรรม ปฏิบัติถูกต้องตามธรรม ถ้าพระภิกษุที่จับหรือเลือกสลากส่วนใหญ่เป็นธรรมวาทิ ผลการจับสลากก็จะเป็นธรรมตามความเห็นของภิกษุธรรมวาทิ ถ้าภิกษุธรรมวาทีมียมากกว่า การจับสลากนั้นชื่อว่าไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ผลการจับสลากจะถือได้ว่าเป็นธรรมก็ต่อเมื่อพระภิกษุจับสลากหรือลงคะแนนเสียงตามความเห็นของตน มิใช่ถูกอำนาจสั่งการหรืออิทธิพลภายนอกบีบบังคับ เพื่อเห็นแก่ประโยชน์อันไม่เป็นธรรม ฉะนั้นการที่จะตัดสินใจเลือกวิธีระงับอธิกรณ์ก็เป็นเรื่องสำคัญไม่น้อย ภิกษุที่รับเรื่องอธิกรณ์มาดำเนินการจึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะทำให้การระงับอธิกรณ์เป็นธรรม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอุบาลีว่า พระภิกษุที่จะรับอธิกรณ์มาดำเนินการ จะต้องพิจารณาองค์ประกอบ ๕ อย่าง (วินยปิฎก จุลลวคฺคสฺส ทฺติโย ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๐๕ - ๓๑๑) คือ

- ๑) เป็นกาลสมควรหรือไม่ที่จะรับ
- ๒) อธิกรณ์นี้เป็นเรื่องจริงหรือไม่
- ๓) อธิกรณ์นี้ประกอบด้วยประโชชน์หรือไม่
- ๔) เมื่อรับอธิกรณ์นี้ไว้ จักมีภิกษุเป็นฝ่ายโดยธรรมโดยวินัยหรือไม่
- ๕) อธิกรณ์นี้จะเป็นเหตุให้สงฆ์แตกแยกกันหรือไม่

ทั้ง ๕ ข้อนี้ สอดคล้องกับข้อควรพิจารณา ๑๐ ประการว่าควรจะรับอธิกรณ์ด้วยเขภุขลิกาหรือไม่ ดังกล่าวแล้วข้างต้น และข้อที่น่าสนใจ คือ พระภิกษุที่จะรับอธิกรณ์มาดำเนินการ จะต้องคำนึงด้วยว่ามีภิกษุธรรมวาทีเป็นฝ่ายเดียวกันหรือไม่ เพราะการตัดสินอธิกรณ์ด้วยเขภุขลิกาจะเป็นธรรมได้ต้องอาศัยภิกษุธรรมวาที นอกจากนี้ พระภิกษุผู้ให้จับสลากก็มีบทบาทมากที่จะทำให้ผลการจับสลากเป็นธรรม พระพุทธเจ้าทรงให้สงฆ์ขอร้องพระภิกษุที่ปราศจากอคติ ๔ รู้จักสลากที่จับแล้วและยังไม่ได้จับ เป็นผู้ให้จับสลาก แล้วแต่งตั้งพระภิกษุนั้นด้วยญัตติทุติยกรรมให้ทำหน้าที่เป็นผู้ให้จับสลาก

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิธีจับสลากไว้ ๓ วิธี คือ ปกปิด กระชิบบอก และ เปิดเผย การจับสลากเปิดเผยจะกระทำในกรณีที่ภิกษุที่จะจับสลากส่วนใหญ่เป็นภิกษุธรรมวาที ส่วนการจับสลากอีก ๒ วิธี คือ ให้จับสลากที่ใช้แทนมติแต่ละมติ โดยไม่บอกใครว่าตนจับสลากของมติใด ต่างกันแต่่ววิธีปกปิด ให้ทำสลากเป็นสีแทนความหมายของสลาก วิธีกระชิบบอก ภิกษุผู้ให้จับสลากจะกระชิบบอกภิกษุทีละรูปว่าสลากใดเป็นของฝ่ายใด ภิกษุผู้ให้จับสลากจะทราบก่อนว่าฝ่ายใดมีมากกว่า หากฝ่ายธรรมวาทีมีมากกว่า ให้บอกว่าสลากจับไม่ดี ให้จับใหม่ ถ้าฝ่ายธรรมวาทีมีมากกว่า ก็ประกาศได้ว่าสลากจับดีแล้ว (วินยปิฎก จุลลวคฺคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๕๘ - ๓๖๑)

การจับสลากแบบปกปิดและกระชิบบอก ผู้ให้จับสลากมีสิทธิ์ที่จะไม่ประกาศผลการจับสลากที่ไม่เป็นธรรมในกรณีที่ภิกษุธรรมวาทีมากกว่า วิธีการเช่นนี้ ใช้ไม่ได้ในระบอบประชาธิปไตย เพราะระบอบประชาธิปไตยไม่คำนึงถึงคุณธรรมของผู้ออกเสียงลงคะแนนและกรรมการผู้นับคะแนนไม่มีสิทธิ์พยายามให้ฝ่ายที่เป็นธรรมได้

คะแนนเสียงข้างมาก ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงถือ “ธรรม” เป็นหลักสำคัญกว่า “เสียงส่วนใหญ่” จึงเรียกวิธีการปกครองของพระพุทธเจ้าว่า ธรรมาธิปไตย

การใช้สัมมาวินัยประกอบกับวิธีการระงับอธิกรณ์วิธีต่าง ๆ

เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในสังฆมสังฆ์ จะเป็นอาปตตาทิกรณ์ อนุวาทาทิกรณ์ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติของพระภิกษุก็ดี หรือ วิวาทาทิกรณ์ ซึ่งเป็นปัญหาความแตกต่างทางความคิดระหว่างพระภิกษุก็ดี สงฆ์จะใช้อธิกรณ์สมณะหรือการระงับอธิกรณ์ คือ

- ใช้ปฏิญญาตถะณะ และ ตินวัตถารกะ ระงับอาปตตาทิกรณ์
- ใช้สติวินัย อมูพหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา ระงับอนุวาทาทิกรณ์
- ใช้เขภุชสิกา ระงับวิวาทาทิกรณ์

ในการระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ สงฆ์จะใช้อธิกรณ์สมณะอีกวิธีหนึ่ง คือ สัมมาวินัย ประกอบด้วย

หลักสำคัญของการระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมาวินัย คือ พิจารณาอธิกรณ์ท่ามกลางสังฆ์ (สงฆสมมุขตา) โจทก์และจำเลยอยู่พร้อมหน้ากัน (บุคคผลสมมุขตา) และระงับอธิกรณ์ตามธรรมตามวินัย (ธมสมมุขตาและวินัยสมมุขตา) ผลของการระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมาวินัยจะเป็นธรรม เมื่อฝ่ายธรรมวาทีสามารถทำให้ฝ่ายอธรรมวาทีเห็นคล้อยตามได้ ถ้าฝ่ายอธรรมวาทีทำให้ฝ่ายธรรมวาทีถือตามฝ่ายอธรรมวาที การระงับนั้นไม่เป็นธรรม (วินัยปิฎก จุลลวคคตส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๐๐ - ๓๐๓)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในที่ประชุมสงฆ์

ระหว่างการประชุมสงฆ์เพื่อระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมาวินัย หากมีปัญหาเกิดขึ้น อาจแก้ปัญหาได้ดังนี้

ก. หากพระภิกษุแต่ละฝ่ายพูดกันแข็งแรงแจนไม่อาจจับความได้ สงฆ์อาจระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกริธีได้ โดยแต่งตั้งพระภิกษุด้วยญัตติทุติยกรรมให้เป็นผู้ซักถาม (วินัยปิฎก จุลลวคคตส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๕๓ - ๓๕๔) พระภิกษุที่ควรได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ซักถามควรมีลักษณะดังนี้

- ๑) เป็นผู้มีศีล มีกิริยามารยาทและความประพฤติดีงาม ระวังระวังมิให้เกิดสิ่งที่เป็นโทษแม้เล็กน้อย เอาใจใส่ศึกษาสิกขาบททั้งหลาย
- ๒) เป็นพหูสูต
- ๓) จำปาฏิโมกข์ได้ดี วินิจฉัยถูกต้อง
- ๔) ตั้งมั่นในพระธรรมวินัย
- ๕) สามารถชี้แจงให้คู่อริกรรมเข้าใจและเลื่อมใส
- ๖) สามารถระงับอริกรรมได้
- ๗) รู้อริกรรม
- ๘) รู้เหตุเกิดอริกรรม
- ๙) รู้ความสงบจากอริกรรม (อริกรรมนิโรธ)
- ๑๐) รู้วิธีปฏิบัติเพื่อความสงบจากอริกรรม (อริกรรมนิโรธคามินีปฏิปทา)

จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะสำคัญประการแรกของพระภิกษุที่จะมีบทบาทในการระงับอริกรรม คือ ความบริสุทธิ์ในศีลในวินัย มีข้อวัตรปฏิบัติ (อาจารย์) เหมาะสมเมื่อประกอบกับคุณสมบัติในด้านความสามารถ คือ มีความรู้ และเป็นผู้ที่พระภิกษุทั้งหลายเชื่อถือ ก็จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าภิกษุสาวกของพระองค์มิได้มีพฤติกรรมดีงามและมีความสามารถทุกรูป พระองค์จึงทรงส่งเสริมให้ภิกษุที่ปฏิบัติตามศีลตามธรรมและมีความสามารถ ได้มีบทบาทสำคัญในสังคมสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นผู้ดำเนินการประชุม เป็นผู้สวดปาฏิโมกข์ เป็นอุปัชฌาย์-อาจารย์ หรือเป็นผู้ระงับอริกรรม

ข. หากมีภิกษุธรรมถกถกค้านขึ้นทั้งที่จำสูตรหรือวิภังค์แห่งสูตรไม่ได้ ไม่ได้สังเกตใจความ ค้านตามเค้าพยัญชนะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุที่ดำเนินการประชุมประกาศขับภิกษุนั้นออกจากที่ประชุมได้ (วินยปิฎก จุลลวคคสฺส ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๓๕๕ - ๓๕๖) ฉะนั้นภิกษุที่เข้าประชุมสงฆ์เพื่อร่วมระงับอริกรรม หากจะแสดงความคิดเห็นจะต้องเป็นผู้มีความรู้ เข้าใจเรื่องราว และเข้าใจธรรมวินัยอย่างแท้จริง ภิกษุที่กล่าวไม่เป็นธรรม ควรถูกขับออกจากที่ประชุมสงฆ์ การวินิจฉัยอริกรรมจึงเป็นไปตามธรรม

ข้อควรสังเกต คือ สัมมาวาณินยนอกจากจะใช้ในการระงับอริกรรมที่เป็นปัญหาในสังคมสงฆ์แล้ว ยังใช้ในการบริหารงานอื่น ๆ ของสงฆ์ด้วย เช่นการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า (รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, ๒๕๒๖ : ๖๐) ขนบประเพณีทุกอย่างใน

สังคมสงฆ์ได้แก่การอุปสมบท การทำอุโบสถ การปวารณา รวมทั้งภารกิจงานทุกอย่างของสงฆ์ ส่วนกระทำด้วยสัมมุขวินัย กล่าวคือ กระทำต่อหน้าบุคคลที่เกี่ยวข้อง กระทำในท่ามกลางสงฆ์ และกระทำตามธรรมเนียม ตามวินัย

การที่พระภิกษุทุกรูปมีสิทธิและหน้าที่ในการปกครองและบริหารงานของสงฆ์ แม้จะสอดคล้องกับลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ประชาธิปไตยในสังคมสงฆ์ต่างกันมากกับประชาธิปไตยที่ใช้ระบบผู้แทนและถือเสียงข้างมากเป็นสำคัญ สังคมสงฆ์ไม่มีระบบผู้แทน พระภิกษุทุกรูปใช้สิทธิของตนโดยตรงในที่ประชุมสงฆ์ของทุกอาวาสที่มีพระภิกษุครบตามจำนวนที่กำหนดสำหรับสังฆกรรมแต่ละอย่าง สังคมสงฆ์จึงมีการกระจายอำนาจยิ่งกว่าสังคมใด ๆ และเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ที่สุด หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นอนาธิปไตยเนื่องจากอำนาจปกครองไม่ได้อยู่ที่บุคคลหรือคณะบุคคลใด ภิกษุทุกรูปปกครองตนเองและร่วมกันรับผิดชอบสังคมสงฆ์

แต่เมื่อพิจารณาจากการตัดสินใจของสงฆ์ที่ถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ในทุกกรณี อาจกล่าวได้ว่า สังคมสงฆ์เป็นสังคมเผด็จการโดยธรรม กล่าวคือ มีธรรมเป็นอำนาจสูงสุดหรือเรียกว่าธรรมาธิปไตย แม้กระนั้น สังคมสงฆ์ก็เป็นสังคมเผด็จการที่ต่างจากสังคมเผด็จการอื่นใดในโลก เนื่องจากการพิจารณาตัดสินใจใด ๆ ก็ตาม จะต้องกระทำในที่ประชุมสงฆ์ ต่อหน้าผู้ที่เกี่ยวข้องและมีการสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่มีการมอบหมายงาน จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ที่เกี่ยวข้องจะมอบหมายก่อน หากมีการลงโทษจะต้องกระทำตามคำสารภาพของผู้กระทำผิด (ปฏิญญาตถกณะ) ไม่มีพระภิกษุรูปใดหรือกลุ่มใดมีอำนาจตัดสินใจตามความเห็นของตนเพียงลำพังได้

นอกจากนี้ การที่การประชุมสงฆ์เกือบทุกกรณีต้องใช้มติเอกฉันท์ (รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, ๒๕๒๖ : ๔๔) แสดงให้เห็นว่าเสียงส่วนน้อยก็มีความสำคัญต่อที่ประชุมสงฆ์ หากมีเสียงคัดค้านเพียงเสียงเดียว ก็ถือว่าไม่ผ่านความเห็นชอบของที่ประชุมสงฆ์

การตัดสินใจของสงฆ์ที่ต้องใช้มติเอกฉันท์นั้น แสดงว่าสงฆ์พิจารณาตัดสินใจโดยอาศัยหลักเกณฑ์เดียวกัน คือ ธรรมและวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าสงฆ์ปกครองกันด้วยหลักพระธรรมวินัย ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่าไม่อาจเปรียบเทียบได้กับลักษณะการปกครองของฆราวาสไม่ว่ารูปแบบใด เนื่องจากเป้าหมายของชีวิต

และสังคมของฆราวาสต่างกันมากกับภิกษุสงฆ์ ลักษณะการดำเนินชีวิต ระบบสังคมและการปกครองจึงมีรากฐานแนวคิดต่างกัน

จากการศึกษาเรื่องอิทธิพลในความหมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ จะเห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหานั้น คือ กิเลส พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติอันจะนำไปสู่ความดับกิเลสเหล่านั้น ดังจะเห็นได้จาก วินยปิฎก มหาวิภังคสูตร ปฐโม ภาค (๒๕๒๕ : ๑๕ - ๑๖) พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท คือ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส (อัสวฏฺฐานิชฺชธรรม)^{*} ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะบวชนาน (รตฺตณฺณมฺหตฺต) เพราะแผ่ขยายออกไปกว้างขวาง (เวปฺปุลมฺหตฺต) และเพราะมีลาภมาก (ลาภคฺคฺคฺมฺหตฺต)^{**} พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า

... ยโต จ โข สาริปุตฺต อิเธจฺจเ อสวฏฺฐานิชฺชา ธมฺมา สงฺฆเ ปาตุภวณฺติ
 อถ สตฺถา สวากานํ สิกขาปทํ ปณฺญาเปติ อุทฺทิสฺติ ปาติโมกฺขํ เตสณฺเณว
 อสวฏฺฐานิชฺชานํ ธมฺมานํ ปฏิมาตฺยา

(วินยปิฎก มหาวิภังคสูตร ปฐโม ภาค, ๒๕๒๕ : ๑๕)

... ต่อเมื่อใดอัสวฏฺฐานิชฺชธรรมบางเหล่าปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาฏิโมกข์แก่สงฆ์ เพื่อกำจัดอัสวฏฺฐานิชฺชธรรมเหล่านั้นแหละ

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา : พระบาลีวินยปิฎก มหาวิภังค
 ปฐมภาค, ๒๕๓๐ : ๑๔)

^{*} ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสมี ๓ อย่าง คือ กาม ภพ และอวิชชา (พระไตรปิฎกเล่ม ๑๐ ข้อ ๗๖)

^{**} พระพระวินยปิฎกกล่าวถึงเหตุที่ทำให้อัสวฏฺฐานิชฺชธรรมปรากฏในสงฆ์ไว้เพียง ๓ ประการเท่านั้น แต่สมันตปาสาทิกากล่าวไว้ ๔ ประการ ประการที่ ๔ คือ “พาหุสจฺจมฺหตฺต” หมายถึงการเรียนพุทธวจนะได้มากแต่เป็นเพราะเข้าใจ ผิดหรือต้องการให้ถูกใจ ผู้ฟังจึงแสดงความหมายผิดจากที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ส่วนในภทฺททาลิสฺสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๑๗๒ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุที่ทำให้เกิดอัสวฏฺฐานิชฺชธรรมไว้ ๕ ประการ คือความเป็นหมู่ใหญ่ เป็นผู้เลิศด้วยลาภ เป็นผู้เลิศด้วยยศ เป็นพหูสูต เป็นรัตตัญญู

เมื่อมีบุคคลเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในสังคมสงฆ์มากขึ้น ทำให้มีเหตุปัจจัยก่อให้เกิดปัญหามากขึ้นด้วย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยขึ้นเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อความผาสุกของสงฆ์และเพื่อความมั่นคงของพระศาสนาซึ่งจะเป็นไปได้เมื่อพระภิกษุสามารถดับกิเลสได้ตามลำดับจนเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อความดับกิเลสเป็นสำคัญ การประชุมสงฆ์เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจะเป็นไปโดยธรรมได้ต้องอาศัยธรรมวาทีภิกษุ สังคมสงฆ์มีวิธีการอย่างไรในการสร้างธรรมวาทีภิกษุ จะศึกษาได้จากเรื่องอริกรรมในความหมายถึงกิจที่สงฆ์ต้องประชุมกระทำร่วมกัน ในบทที่ ๓